

Monika KRZEMPEK

Bratysława*

Semantyka czeskich wykrzykników

Keywords: Czech language, semantics, text corpus, interjections

Słowa kluczowe: język czeski, semantyka, korpus językowy, wykrzykniki

Abstract

The aim of the paper is a semantic analysis of Czech interjections. The analysed material comes from the internet language corpora: *The Czech National Corpus SYN2000, SYN2005, ORAL2008, SYN2010*. The list of analysed interjections consists of automatically selected lexemes with the tag interjection in the corpus *SYN2000* and of lexemes qualified as interjections in the dictionary of the standard Czech language (*Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 2007*). Gathered data comprise 250 lexemes (with variants). The paper consists of four chapters. The first one provides an introduction to the subject matter and includes a short summary of the views and opinions on the semantic structure of interjections. In the second chapter the author briefly describes methods and the conception of the meaning which are taken into account in the paper (cognitive semantics). The third part provides a semantic analysis of interjections. It consists of two sections; the first one is focused on the description and characteristics of central domains within which interjections are conceptualised (domains of feelings, movement, sound, scripts and abstract domains). The second section presents the analysis of the domain matrices of interjections. Finally, the author provides a summary of the research results.

Cel artykułu stanowi analiza semantyczna czeskich wykrzykników. Materiał poddany badaniom pochodzi z internetowych korpusów języka czeskiego dostępnych w Internecie (*SYN2000, SYN2005, ORAL2008, SYN2010*). Lista badanych wykrzykników powstała poprzez automatyczne wyodrębnienie z korpusu *SYN2000* leksemów posiadających kwalifikator *wykrzyknik*. Zbiór ten uzupełniono o leksemy, które posiadają kwalifikator *wykrzyknik* w słowniku czeszczyzny literackiej (*Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 2007*) i wyniku tego powstała grupa około 250 leksemów (z wariantami), które stanowią podstawę analiz. Artykuł składa się z czterech

---

* Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie – Comenius University in Bratislava (Faculty of Arts, Department of Slavic Studies).

rech części. Pierwszą z nich stanowi krótkie podsumowanie stanu badań nad znaczeniem wykrzykników. W drugiej autorka opisuje zastosowane metody analizy i koncepcję znaczenia, które przyjęte zostały w pracy (semantyka kognitywna). Część trzecia stanowi właściwą analizę czeskich wykrzykników, która obejmuje dwa działy. W pierwszym pojawia się opis i charakterystyka domen centralnych, w ramach których conceptualizowane są wykrzykniki (domena uczuć, ruchu, dźwięku, skryptów i domen abstrakcyjnych), w drugiej przedstawiono analizy matryc domen wykrzykników. Artykuł zamyka krótkie podsumowanie wyników badań.

1. Stan badań nad znaczeniem wykrzykników

Wykrzykniki stanowią element niemal każdego aktu komunikacji. Choć występują we wszystkich językach i już w starożytności zauważono, że stanowią odrębny element językowy, bardzo długo pozostawały poza sferą badań naukowych i były w literaturze językoznawczej traktowane marginalnie. W porównaniu z innymi częściami mowy, wielokrotnie i wszechstronnie analizowanymi, wykrzykniki stanowią jedną z najsłabiej zbadanych i opisanych kategorii gramatycznych. Tworzą grupę o heterogenicznym charakterze, która jest niezwykle wewnątrznie zróżnicowana, stąd niełatwa do spójnego opisu. Dotychczas badania wykrzykników koncentrowały się przede wszystkim wokół ich właściwości gramatycznych oraz funkcji. Zagadnienia związane z semantyką wykrzykników były podejmowane w poszczególnych monografiach i artykułach, do tej pory nie stanowiły jednak zasadniczego celu prac. Choć poruszane były niejako na marginesie głównego nurtu rozważań o charakterze wykrzykników, od lat są powodem licznych sporów i dyskusji. Większość badaczy jest przekonana, że wykrzykniki posiadają znaczenie, często podkreśla się jednak osobliwość ich struktury semantycznej na tle innych wypowiedzi (por. Wierzbicka 1992), nikłą wyrazistość semantyczną (Siatkowska 1985, s. 285), niejednorodność i różnorodność przekazywanych treści, szeroką skalę odcieni znaczeniowych i mocno zróżnicowaną strukturę (Orwińska-Ruziczka 1992, s. 40; Daković 2006).

Warto zauważyć, że publikacji zawierających szczegółowe analizy semantyczne wykrzykników nie jest wiele, a opisy interiekcji pojawiające się w słownikach bardzo często stają się przedmiotem kryty-

ki. Wierzbicka twierdzi, że nie zawsze są one wystarczające dla zrozumienia wykrzykników i nie pomagają nauczyć się, jak ich używać (por. Wierzbicka 1992, s. 160). Grochowski i Daković zaś zwracają uwagę na to, że definicje semantyczne poszczególnych wykrzykników polegają najczęściej na wyliczaniu funkcji, w jakich dany leksem może występować. Przeważnie zbiór ten nie jest zamknięty i rozpoczyna się formułą *np.*, a kończy wyrażeniami *itd. itp.* (por. Daković 2006, s. 54; Grochowski 1992, s. 155).

Dotychczas do badania semantyki wykrzykników stosowano różnorodne metody, które choć różniły się pod wieloma względami (por. Wierzbicka 1992, Orwińska-Ruziczka 1992, Daković 2006) wszystkie opierały się na statycznym podejściu do semantyki, w którym zakłada się obiektywne istnienie uniwersalnych części składowych, z których jest zbudowane znaczenie leksykalne. Analizy zbudowane w oparciu o te metody, choć niewątpliwie wniosły wkład w stan badań nad wykrzyknikiem, posiadały liczne ograniczenia i pozwalały jedynie częściowo na pokazanie różnorodności treści przekazywanych przez wykrzykniki. Wszelkstronna analiza była także utrudniona ze względu na charakter materiału językowego poddawanego analizom – większość opublikowanych prac opiera się na materiale słownikowym i brak pozycji, które opisują te leksemy w oryginalnych tekstach i kontekstach.

Nowych impulsów do badania leksemów wykrzyknikowych dostarczyły kognitywistyczne teorie semantyczne. Wariantów kognitywnej analizy semantycznej jest wiele. Różnią się one w swoich założeniach i metodach, jednakże wszystkie je łączy krytyczny stosunek do poglądu, że każde słowo ma swoje stałe znaczenie, do którego można dotrzeć i które można analizować w oderwaniu od językowego użycia tego słowa (por. Taylor 2007, s. 94). Kognitywiści odrzucają sposób rozumowania, zgodnie z którym wyrazy mają stałe, umowne i niezmiennie znaczenia, a znaczenia zdań są przewidywalne na zasadzie sumy znaczeń wyrazów, jakie się na nie składają. Uważają, że znaczenia nie są ani statyczne ani predeterminowane, ale biorą się z dynamicznej negocjacji między użytkownikami języka, osadzonej

w kontekście uwarunkowań fizycznych, językowych, społecznych i kulturowych. Twierdzą, że język nigdy do końca nie ulega konwencjonalizacji – znaczenie danego elementu językowego jest przedmiotem negocjacji za każdym razem jego użycia (por. Lagacker 2011, s. 49–53).

W semantyce kognitywnej znaczenie traktowane jest jako konceptualizacja powiązana z wyrażeniami językowymi. Koceptualizacja to proces tworzenia znaczenia z udziałem języka. Język bowiem sam w sobie nie koduje znaczenia – wyrazy i inne jednostki języka stanowią jedynie pewnego rodzaju instrukcje przy jego konstruowaniu, pełnią funkcje wskazówek dla różnorodnych operacji pojęciowych i przywoływania wiedzy ogólnej. W tym ujęciu znaczenie postrzegane jest bardziej jako proces niż „rzecz”, którą możemy „przekazywać” za pośrednictwem języka, a jednostki językowe nie „niosą” znaczenia, lecz uczestniczą w procesie tworzenia znaczenia, który odbywa się na poziomie pojęciowym (por. Langacker 2009, s. 18, 52; Evans 2009, s. 55, 63–64). Znaczenia słów nie są to gotowe, stałe i niezmiennie części informacji, lecz procesy tworzenia sensów (Taylor 2007, s. 533–534), są czymś z natury zmiennym – są budowane, czy też wyłaniają się w określonych kontekstach użycia (Taylor 2007, s. 117).

W celu opisu znaczeń poszczególnych elementów języka językoznawcy kognitywni wykorzystują zbiór konstruktów teoretycznych – pojęć, takich jak *domena*, *profil*, *baza*, *figura*, *tło*, *przestrzeń mentalna* itd. (por. Langacker 2011, s. 123–124). Jedno z najważniejszych pojęć z zakresu kognitywnej analizy semantycznej stanowi *domena*. Można ją zdefiniować jako dowolny uporządkowany obszar wiedzy stanowiący kontekst dla konceptualizacji danej jednostki semantycznej (Taylor 2007, s. 706). Domena dostarcza danego rodzaju spójnej reprezentacji wiedzy, względem której są charakteryzowane inne jednostki pojęciowe, czyli jej centralną funkcją jest dostarczanie względnie stałego kontekstu wiedzy, w kategoriach którego można rozumieć różne rodzaje jednostek pojęciowych (por. Evans 2007, s. 23). Generalnie domenę stanowić może jakakolwiek konfiguracja wiedzy o dowolnym poziomie złożoności lub organizacji, począwszy od pojęć

„podstawowych”, takich jak czas, przestrzeń, kolor, zapach, nieredukowalnych do prostszych pojęć, a skończywszy na złożonej i dość szczegółowej wiedzy, takiej jak na przykład reguły gry w krykieta (por. Taylor 2007, s. 241).

2. Wprowadzenie do analiz – podstawa materiałowa i metody analizy

W celu zgromadzenia leksemów wykrzyknikowych wykorzystano synchroniczny korpus języka czeskiego SYN2000, który jest częścią Czeskiego Korpusu Narodowego, dostępnego w Internecie. Zawiera on komputerowe zbiory autentycznych tekstów językowych, mówionych i pisanych, reprezentujących różne odmiany, style i typy tekstu. Stanowi zbiór danych językowych sięgających setek milionów jednostek, które mają za zadanie w jak najbardziej obiektywny i wszechstronny sposób odzwierciedlić rzeczywistość językową.

Lista badanych wykrzykników powstała poprzez automatyczne wyodrębnienie z korpusu jednostek otagowanych jako wykrzykniki. Zbiór ten uzupełniono o leksemy, które posiadają kwalifikator *wykrzyknik* w słowniku czeszczyzny literackiej (*Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* 2007) i wyniku tego powstała grupa około 250 leksemów (z wariantami), które stanowią podstawę analiz.

Zebrany materiał jest zróżnicowany pod wieloma względami. Obejmuje jednostki o różnym nacechowaniu stylowym: książkowym, archaicznym, podniosłym, potocznym, wulgarnym itd. Zawiera także formy znacznie różniące się frekwencją w uzusie – wśród zebranych wykrzykników są leksemy występujące bardzo rzadko, a także wykrzykniki, które mają po kilkanaście tysięcy użyć.

Analizy zebranych leksemów przeprowadzono w oparciu o internetowe korpusy języka czeskiego (*SYN2000*, *SYN2005*, *ORAL2008*, *SYN2010*). Pozwalają one na magazynowanie i szybką obróbkę dużo większej ilości materiału niż tradycyjne metody językoznawcze i stwarzają tym samym ogromne możliwości wielopłaszczyznowej analizy. Ponadto materiał zawarty w korpusie daje szansę na weryfi-

kację intuicji językowych, prezentując użycie i frekwencję zarówno form jednowyrazowych, jak i wzorców współwystępowania różnych form i częstości ich użycia. Czeskie korpusy w porównaniu z polskimi cechuje o wiele większa różnorodność kryteriów wyszukiwania (np. pod względem kategorii części mowy, kolokacji, konkordancji, wyszukiwanie w obrębie zdań, wyszukiwanie jednostek o podobnej budowie słowotwórczej itd.), zakres zawartości a także stopień otagowania leksemów.

Punkt wyjścia przeprowadzonych badań stanowił materiał zawarty w korpusach – z nich pochodzą wszystkie przykłady, które przytaczane są w oryginalnym brzmieniu. Świadomie wybrałam takie źródło materiału, w celu weryfikacji często spotykanych w literaturze językoznawczej poglądów na temat wykrzykników i konfrontacji uzyskanych wyników badań z poglądami zawartymi w dotychczas opublikowanych pracach naukowych i słownikach.

Wysłałam z założenia, że znaczenia danego leksemu nie można badać w oderwaniu od kontekstów jego użycia i użycie traktuję jako część znaczenia. Dlatego w celu zbadania właściwości semantycznych poszczególnych leksemów wykrzyknikowych i relacji pomiędzy nimi (matryce i domeny) wyodrębniłam wszystkie użycia danego wykrzyknika w korpusach i dokonałam ich analizy. Następnie opisałam ich znaczenie przy pomocy konstruktów wypracowanych przez kognitywne teorie semantyczne (przede wszystkim teorię pojęć i modeli opartą na założeniach semantyki encyklopedycznej)¹.

Przyjęta koncepcja znaczenia zakłada, że ze względu na to, że jest ono czymś zmiennym, kształtującym się w danych kontekstach użycia niemożliwe jest wyodrębnienie i opisanie wszystkich sensów danego wykrzyknika. Dlatego też opis semantyczny poszczególnych leksemów nie polega na wyliczeniu poszczególnych znaczeń, lecz na

---

¹ Artykuł stanowi jedynie podsumowanie wniosków wyciągniętych w trakcie badań przeprowadzonych w ramach pracy doktorskiej. Szczegółowy opis i analizy semantyczne poszczególnych wykrzykników poparte bogatym materiałem egzemplifikacyjnym można znaleźć w pracy.

opisie domen, w ramach których jest on konceptualizowany, wyznaczeniu domeny centralnej (jeśli to możliwe) i ustaleniu rankingu hierarchii ważności domen i prawdopodobieństwa ich aktywizacji kognitywnej.

3. Charakterystyka semantyczna czeskich wykrzykników

3.1. Domeny centralne, w ramach których konceptualizowane są wykrzykniki

Jeśli wychodzimy z założenia, że wykrzykniki posiadają znaczenie, to możemy im przyporządkować określone domeny, w których dokonuje się ich konceptualizacja i jesteśmy w stanie określić, co stanowi nieodzowne tło pojęciowe dla ich zrozumienia (por. Langacker 2011, s. 634). Ogromnej ilości wykrzykników nie moglibyśmy zrozumieć bez umiejętności rozpoznawania uczuć, wynikającej z wiedzy o ich okazywaniu i znajomości ich typowych cech. Gdybyśmy nie znali uczucia ulgi, zaskoczenia, bólu, czy złości, nie bylibyśmy w stanie zrozumieć znaczenia wykrzykników takich jak: *jauvajs*, *uff* czy *sakra*.

Wykrzykników używamy do wyrażenia prawie wszystkich² stanów emocjonalnych i można wyznaczyć poszczególne uczucia, w obrębie których dokonywana jest konceptualizacja. W celu wskazania najistotniejszych rodzin uczuć wykorzystałam stworzone przez psychologów klasyfikacje uczuć podstawowych (por. podział Ekmana i Friesena (1971), na którym opiera się większość późniejszych klasyfikacji). Okazało się, że wyróżnione 6 rodzin emocji podstawowych, jednocześnie jest domenami, w ramach których mogą być konceptualizowane wykrzykniki:

---

² Interesujący wydaje się fakt, że istnieją uczucia, do wyrażenia których nie używamy wykrzykników, albo robimy to bardzo rzadko (np. uczucie wstydu, poczucie winy).

1. r a d o ś ć – zadowolenie, podziw, triumf, ulga, szczęście, duma, satysfakcja,
2. w s t r ę t – odraza, obrzydzenie, niesmak,
3. z a s k o c z e n i e – zdziwienie, niedowierzanie, wstrząs, zdumienie,
4. z ł o ś ć – zdenerwowanie, niezadowolenie, niechęć, rozczarowanie, gniew, irytacja,
5. s t r a c h – niepokój, nerwowość, konsternacja, przerażenie, lęk,
6. s m u t e k – ból, żal (por. Colman 2009, s. 192).

Wielka domena uczuć obejmująca reakcje emocjonalne nie jest jedyną domeną, w ramach której konceptualizowane są wykrzykniki. Wielu z nich nie bylibyśmy w stanie zrozumieć bez znajomości różnych zjawisk akustycznych, a także tego, w jaki sposób ciała fizyczne mogą się poruszać i jakim ulegają procesom. Gdybyśmy nie znali odgłosu grającej trąbki, dzwoniącego telefonu, szczekającego psa, czy też ruchu związanego ze skakaniem, nie bylibyśmy w stanie zrozumieć znaczenia wykrzykników takich jak: *crrr*, *tra ta ta*, *baf*, *hop*. Duża grupa wykrzykników konceptualizowana jest w domenie dźwięku – odgłosów wydawanych przez zwierzęta (np. *mňau*, *haf*, *mek*, *kokodák*, *kykyryký*, *kva*, *kuňk*, *kuku pípi*, *vr(r)*, *bz(z)*) odgłosów wydawanych przez człowieka (np. *cha/ha*, *chi/hi*, *bé*, *bú*, *kuck*, *ble*, *chr(r)*, *hepčik*, *pfuj*, *pchá*, *mlask*, *srk*) czy odgłosów wydawanych przez instrumenty, przedmioty i urządzenia (*tik tak*, *cr(r)*, *brnk*, *cili-link*, *pif (paf)*, *baf*, *klik*, *cvak*, *ratata*). Część wykrzykników konceptualizowana jest w domenie ruchu (np. *frrr*, *frnk*, *chňap*, *hopla*, *hop*, *hybaj*, *tradá*, *šup*, *alou*, *tumáte*, *tumáš*, *na*, *marš*, *pr*, *kšá*). Istnieje także duża grupa wykrzykników, które konceptualizowane są w obu tych domenach jednocześnie (np. *šmik*, *pích*, *žuch*, *skříp*, *klap*, *bach*, *třesk*).

Opisane wcześniej domeny, w ramach których konceptualizowane są wykrzykniki, nie są rozumiane w odniesieniu do innych domen, są poznawczo nieredukowalne – nie można ich rozłożyć na inne domeny, nie da się ich derywować z innych pojęć ani analizować w ich kategoriach, dlatego domeny uczuć, dźwięku i ruchu stanowią domeny podstawowe. W przeciwieństwie do tych stosunkowo prostych obsza-

rów wiedzy, część wykrzykników konceptualizowana jest w obrębie domen znacznie bardziej złożonych, które określa się domenami abstrakcyjnymi (por. Langacker 2011, s. 72; Evans 2009, s. 24–25). Domenę może stanowić także rama semantyczna lub jakaś inna przestrzeń przedstawieniowa lub kompleks pojęciowy lub też znajomość typowych scenariuszy konwencji kulturowych, jak przykładowo reguły dotyczące spotkań międzyludzkich, prowadzenia konwersacji czy wymiany powitań (por. Taylor 2007, s. 241). Ze względu na to, że są to pewne konfiguracje wiedzy, możemy je nazwać domenami, a dokładniej szczególnie ich rodzajem, polegającym nie tyle na znajomości pojęć, ile raczej określonych schematów – typowych, czy też oczekiwanych wzorców przebiegu zdarzeń, następstwa w czasie i związków przyczynowych łączących zdarzenia i stany w obrębie pewnych ram czynnościowych (por. Taylor 2007, s. 241).

W odniesieniu do domen, które są bardziej złożone i ich różnorodnych typów, kognitywiści używają szeregu różnych terminów, takich jak *rama*, *scenariusz*, *skrypt* czy *ICM*³. W odniesieniu do domen, których struktura jest bardzo skomplikowana i stanowi nie tyle znajomość pojęć, ile raczej znajomość określonych schematów (typowych czy też oczekiwanych wzorców przebiegu zdarzeń, sekwencji zachowań) zdecydowałam się używać określenia *skrypt* (por. Taylor 2007, s. 241) ze względu na podkreślany w opracowaniach nacisk na dynamiczny charakter procesu.

Grupa wykrzykników, dla których skrypt stanowi domenę centralną, stanowi część ich znaczenia i „charakteryzuje” je pragmatycznie obejmuje niewiele wykrzykników, jednak mają one bardzo dużą frekwencję. Najliczniejsze są wykrzykniki konceptualizowane w domenie rozmowy. Możemy ją nazwać pewnego rodzaju skryptem, ponieważ jest pewnym schematem typowych, czy też oczekiwanych wzorców przebiegu zachowań komunikacyjnych. Jest doskonale nam znajomym potocznym wydarzeniem i strukturą opisującą przyczyno-

---

³ Więcej na ten temat pisze John R. Taylor (2007, s. 241) czy Krzysztof Korzyk (1992, s. 57).

wo-skutkowe ciągi wydarzeń, uwzględniające jednocześnie językowo-kulturowe konteksty, niezbędne do właściwego interpretowania działań i sytuacji. Skrypt rozmowy jest zmienny, rozwijamy go i dopracowujemy na podstawie doświadczeń zebranych podczas prowadzenia najróżniejszych rozmów, które musimy dostosowywać do rozmaitych sytuacji. Tak jak i innego rodzaju skrypty, składa się on ze scen, w ramach których konceptualizowane są wykrzykniki: rozpoczęcie rozmowy – inicjowanie kontaktu (*ahoj*⁴, *nazdar*, *zdařbůh*, *halo*), prowadzenie konwersacji (*a*, *aha*, *ehm*, *hm*) i jej zakończenie (*adié*, *sbohem*, *čau*, *pa*).

Kolejną grupę stanowią wykrzykniki konceptualizowane w domenach abstrakcyjnych używane do regulowania reakcji międzyludzkich: służące do wyrażania różnorodnych przejawów woli, wywołania odpowiedniej reakcji, zwrócenia na coś uwagi, ostrzeżenia czy wezwania do działania. Można wśród nich wyróżnić kilka grup (por. Vondráček 2003; Karlík 2002, s. 56; Petr 1986, s. 242–250):

- wykrzykniki służące do zwrócenia na coś uwagi, nawiązania kontaktu – zwłaszcza na dłuższą odległość (np. *halo*, *hej*, *hola*, *aj*)
- wykrzykniki, służące do zachęcenia do określonego działania (które czasem może być zaniechaniem działania): ruchu w określonym kierunku (np. *hrr*, *šup*, *marš*), pobudzenia zawodników do walki (*hip*, *hip*), zakończenia rozmowy, dyskusji (*basta*) czy uciszenia kogoś (*pst* z wariantami *pš* i *pšt*).

Wśród wykrzykników konceptualizowanych w domenach abstrakcyjnych można także wyróżnić dwie grupy leksemów, ze względu na charakter adresata. Wykrzykniki konceptualizowane w domenie kontaktu z dziećmi (np. *houpy hou*, *cupy dupy*, *kukuč*), a także wykrzykniki służące do komunikacji ze zwierzętami (np. *čičí*, *na pipipi*, *kšá*, *huš*, *hyje*, *víje*, *hy/hý*, *čehý*, *hot*, *prrr*), które konceptualizowane są także w domenie ruchu.

---

⁴ Część wykrzykników używana jest zarówno do inicjowania jak i kończenia kontaktu np. *ahoj*, *nazdar*.

Niezależnie od tego czy jest to domena podstawowa, skrypt czy też inna domena abstrakcyjna rzadko dzieje się tak, że dany wykrzyknik konceptualizowany jest w odniesieniu do tej jednej domeny. Zwykle jest ich znacznie więcej. Wielokrotnie zachodzą one na siebie, wchodzą w różnego typu relacje, mogą się nawet w sobie zawierać (por. Langacker 2011, s. 76), przy czym granice między nimi nie są ostre (Taylor 2007, s. 234). W odniesieniu do zbioru domen, stanowiących kontekst dla pełnego zrozumienia danej jednostki semantycznej, używam terminu *matryca domen* (por. Langacker 2011, s. 71; Taylor 2007, s. 706).

Jednostka językowa taka jak słowo składa się z powiązanych ze sobą sensów (pojęć leksykalnych). Zakłada się, że kojarzone z danym słowem pojęcia leksykalne tworzą sieć semantyczną – siatkę znaczeń ułożonych wg skali, tzn. pewne pojęcia są bardziej centralne a inne bardziej peryferyjne. W centrum tej sieci znaczeń znajduje się znaczenie główne, zwane również prototypem (por. Evans 2009, s. 147–148). Oznacza to, że nie wszystkie domeny są jednakowo ważne dla znaczenia danego wykrzyknika – niektóre z nich są na tyle centralne, że nie sposób ich nie aktywować, ilekroć dany wykrzyknik zostanie użyty, inne z kolei są tak peryferyjne, że przywołujemy je jedynie w warunkach wysoce specyficznych – szczególnych kontekstach, przy czym nie musi istnieć cecha, która byłaby aktywowana przy każdej okazji. (por. Langacker 2011, s. 64–65).

Względna centralność domen składowych matrycy jest jednym z aspektów znaczenia językowego ważnym dla opisu wykrzykników. Nie tylko otwierają one dostęp do zbioru domen, ale czynią to w sposób preferencyjny, tzn. jest wysoce prawdopodobne, że niektóre z nich zostaną aktywowane (por. Langacker 2011, s. 77). Można zatem stworzyć rankingi centralności domen⁵ dla poszczególnych matryc, wskazać w nich domeny centralne i peryferyjne, a także określić stopień centralności danej domeny, który oznacza prawdopodobieństwo, z jakim dana domena staje się mentalnie dostępna, kiedy wy-

⁵ O centralności domen więcej w: Langacker 2011, s. 76–78.

krzyknik zostanie użyty w danej sytuacji (por. Langacker 2011, s. 78). Langacker zwraca uwagę na to, że prawdopodobieństwo to zmienia się w zależności od zmienności uzusu, a także podlega modulacji kontekstowej. Czynniki kontekstowe mogą w sposób oczywisty zwrócić uwagę na domenę, która w innym przypadku albo nie byłaby dostępna w ogóle albo byłaby dostępna w mniejszym stopniu, a to z kolei może zmniejszyć stopień mentalnej dostępności skądinąd centralnych domen (2011, s. 78). Przykładowo wykrzykniki *fuj/fúj* konceptualizowany jest przede wszystkim w domenie wstrętu – wstrętu fizycznego i moralnego, może jednak być także konceptualizowany w domenie strachu i domenie nieprzyjemnego uczucia odczuwanego w sytuacji, kiedy komuś jest za zimno lub za ciepło. Ze względu na to, że konceptualizacja tego wykrzyknika w domenie strachu i odczuć związanych z temperaturą występuje znacznie rzadziej, stanowią one dla niego domeny peryferyjne:

„Fuj, fuj,” řekla, „ty jsi ale kujón!”
Fuj, tady je to jako v chlívkú! Kdo vám tady uklízí?
fuj fuj, to smrdí!

„Fuj! Dejte to pryč!” uskočil jsem vylekaně.
„Fuj to jsem se lekla!” ulevila si paní Majerová.
„Aaá”, zavyl, „fuj! Já se vás děším!”

„fuj, to je zima.
fuj to je hic. děsnej, takovej strašnej vzduch”.

Inny przykład stanowi wykrzyknik *br(r)* z wariantami. Ich domenę podstawową stanowi domena ruchu – drżenia ludzkiego ciała (w tej domenie jest on najczęściej konceptualizowany). Używany jest, gdy ktoś trzęsie się, ma dreszcze lub przechodzą go „ciarki”, co może być spowodowane odczuciem zimna (zimna woda, zimny wiatr) lub strachu. Wykrzyknik ten może być jednak także konceptualizowany w domenie wstrętu i mdłości – te domeny stanowią dla niego domeny peryferyjne:

„Ale brr! Ten vítr je studený!
Po ránu do ledové vody... brrr!” oťrásl se.

„Brr,” otrásl se legračně jako psík , který vylézá z vody...
Brr, zase mu přejel mráz po zádech, bylo to příliš těžké rozhodování.

„Fuj! To voda? Brrr. Svinstvo. Fuj, fuj, fuj!!!”

Nějaký čas se pokoušel vzbudit u Ilarie zájem o brouky, ale po třech čtyřech pokusech – kdy pokaždé zvolala „brr, ti jsou oškliví!” – to vzdal.

Snědla studenou polévku, pak nějaké maso i omáčku, která neměla chuť. A pudink... brrr! Skoro se jí obracel žaludek.

Nemůžu vidět krev – brr – ještě teď je mi z toho mdlo , když na to pomyslím.

Brr. Smrdí to tam jak v opičinci!

Na uwypuklení określonych domén wiedzy wpływ mają określone konteksty. Aktywną rolę kontekstu w tworzeniu znaczenia podkreśliła wielu językoznawców kognitywnych (por. np. Langacker 2011, 2003 s. 49–53; Taylor 2007, s. 530–540). Niektórzy z nich, jak na przykład Langacker, uważają, że jest ona tak duża, że informacje pochodzące z kontekstu stanowią część znaczenia. Proponuje on szeroką definicję znaczenia, twierdząc, że obejmuje ono nie tylko treść ukrytą za elementami bezpośrednio dostępnymi, ale także tyle struktury dodatkowej, ile jest niezbędne do nadania konceptualizacji pełnej spójności i odzwierciedlenia tego, co według intuicji użytkowników języka mówiący ma na myśli i co mówi (2011, s. 84, 618–619). Tak zdefiniowane znaczenie obejmuje o wiele więcej niż tylko to, co zostało bezpośrednio wyrażone.

Kognitywiści twierdzą, że ze wszystkich domén obecnych w matrycy w danej sytuacji tylko niektóre mogą być aktywowane. Jeśli już ulegają aktywacji każda z nich jest aktywowana w innym stopniu. To rodzaj selekcji i ogniskowania. Dana domena może znajdować się na planie pierwszym jako centralna, a mimo to w pewnych sytuacjach pozostawać w tle (ulegając jedynie słabej aktywacji) (Langacker 2011, s. 88); to właśnie kontekst językowy i pozajęzykowy wpływa na to, jaka część potencjału semantycznego, czyli wiedzy encyklopedycznej, do której dane pojęcie leksykalne umożliwia potencjalny dostęp, zostanie aktywowana (por. Evans 2009, s. 101). Zmiany znaczeń wynikające z kontekstów, w jakich używana jest jednostka, określane są modulacją kontekstową (por. Evans 2009, 83). Na przykład wykrzyknik *prásk* konceptualizowany jest w domenie uderzenia

człowieka, a także głośnego, krótkiego dźwięku, który powstaje, gdy coś rozbija się lub uderza o coś (wybuch, wystrzał z pistoletu, strzelanie z bicza, gwałtowne zamknięcie drzwi czy odgłosy burzy). O aktywacji określonej domeny decyduje kontekst:

Prásk dweřma a byl v tahu

Prásk! Prásk! burácelo to za okny . Bouřka znovu nabírala na síle .

Prásk! Bič zase práskl jako výstřel z pistole a cigareta zmizela.

zatočil bičem a prásk! koně přes hlavu.

Prásk! Stephanie vystřelila z pistole

prásk – nastražená mina explodovala.

prásk, kdosi jej rozžhavenou tyčí udeřil do hlavy,

prásk plnou silou narazila do mohutné postavy,

prásk ! – porcelán spadl na zem a roztříštil se na tisíc kousků.

Mimo iż znaczenie wszystkich wykrzykników jest uzależnione od kontekstu, wydaje się, że stopień zależności od niego może być różny. Leksemy wykrzyknikowe tworzą heterogeniczną kategorię. Z jednej strony obejmuje ona formy o stosunkowo prostych matrycach, których znaczenie zasadniczo skupione jest wokół jednej lub kilku domén centralnych i znaczenia prototypowego. Choć ulegają one częściowej modulacji kontekstowej, można powiedzieć, że leksemy te są względnie niezależne od kontekstu (por. Evans 2009, s. 86). Wykrzykniki te konceptualizowane są w ramach różnorodnych domén centralnych – należą do nich na przykład *bravo*, *juchú*, *hurá*, *běda*, *tik-tak*, *au*, *prrr*, *kšá*, *huš*.

Z drugiej strony kategoria ta obejmuje wykrzykniki o bardzo skomplikowanych matrycach, których znaczenia nie sposób określić bez kontekstu i to on ma na nie decydujący wpływ. Na przykład wykrzykniki *ach/ah* i *och/oh*, *sakra*, *ježíšmarjá* mogą być konceptualizowane w domenie uczuć z rodziny radości, smutku, bólu, strachu, złości czy zaskoczenia:

„Och – taky jsem se ale mívala báječně. Prožila jsem rozkošné dětství v Irsku”,

„Oh, to bylo strašné – strašné!”

Och, já nešťastná!

och, jak krásná je Moskva,

Och , ty tak krásně voníš , tak lahodně,
Oh, jak rozkošný pohled!
„Oh, to je opravdu výborné”, zaradovala se Elsie Hollandová.
Och! Jdeš mi na nervy.
Oh, to je nemožno, nemožno! Nechci vědět, co mezi vámi bylo
Och, panebože, to je Reggie! „zděsila se Ursula.”

Ach, jaký skvělý milenec to byl!
Ach! to byla bolest!
ach! To je hrůza!
„Ach!” vykřikla bolestně a vyděšeně. „Tak to tedy není možné!”
Ach Ach Padraiku. To je nádhera.
Ach, jak je to příjemné!
Ach, Kople, mám strach.Co bude s dětmi?
Ach! Vy jste mě polekal, otče!
Ach! Jak ho nenávidím..
Ach!., prohlásila překvapeně Rhoda.

„Sakra, to je pěkné.
Pomoc! Sakra! Potřebuju pomoc! Bolest mě ničí, drtí mi kolenní klouby ve svěráku .
Sakra!” lekl se pan Musil. „Vlak vám jede už za čtvrt hodiny
Sakra!” zaklel Poolman, „zmizelo celé ochranné zařízení!”
„Sakra!To bolí!”, vykřikl překvapeně a bolestí zároveň,
„Sakra!” vztekal se Bull. „Vždyť jsem to měl vědět!”
A sakra a himl a kruci, jděte do prdele, pane Hrabal, s tím jajkáním a hledáním
důvodů k nežítí...
„Sakra! Co to je?” podivila se Susan.
Pohlédl na skálu s jakousi zoufalou vášnivostí. „Sakra!” vykřikl. „To přece není
možné!
A já už měl takový strach!

„Ježíšmarjá”, to jsem rád, že z toho nic nebude!
„Ježíšmarjá!” vyděsil se ještě víc a vyskočil.
„Ježíšmarjá, kdo to je?
Ježíšmarjá, jak je to možný? Jak ses k ní dostal? –
Ježíšmarjá to je neštěstí! To je ztracená!
Ježíšmarjá ty jsi hezká Jak růže
Ježíšmarjá, vždyť je to jako sen nebo pohádka!
Ježíšmarjá”, to byly dobroty.

W zależności od użycia danego wykrzyknika aktywowane są tylko niektóre określone aspekty uporządkowanej w obrębie domen wiedzy

– określone konteksty powodują uwypuklenie określonej domeny, podczas gdy inne (nawet te centralne) pozostają w tle, dlatego mówimy tutaj o elastyczności znaczeń (zob. Taylor 2007, s. 530–540). Zjawisko elastyczności znaczeń spokrewnione jest ze zjawiskiem polisemii. W ujęciach kognitywnych kwestia polisemii uzyskuje zupełnie nowy wymiar. Każda jednostka leksykalna będąca w stałym użyciu jest niemal nieodmiennie polisemiczna⁶ – ma wiele pokrewnych znaczeń, z których wszystkie uległy w jakimś zakresie konwencjonalizacji (Langacker 2011, s. 62). Tworzą one całość połączonych ze sobą za pomocą tzw. podobieństwa rodzinnego sensów (pojęć leksykalnych) dzięki skomplikowanej sieci semantycznych powiązań. Kojarzone z danym słowem pojęcia leksykalne tworzą siatkę znaczeń ułożonych według skali – jedne są bardziej centralne, inne bardziej peryferyjne (por. Evans 2009, s. 147). Siatka ta określana jest kategorią radialną, lub też kategorią podobieństwa rodzinnego (por. Evans 2009, s. 49). W centrum sieci znaczeń znajduje się znaczenie główne zwane również prototypowym czy podstawowym (por. Evans 2009, s. 148). Inne sensory są od niego derywowane na drodze różnych operacji semantycznych, takich jak np. uszczegółowienie, transformacje, inferencje kontekstowe, metonimia, metafora itd. (por. Przybylska 2002, s. 90).

Oprócz kontekstu, w którym pojawia się dany wykrzyknik, ogromny wpływ na znaczenie wykrzykników wywierają czynniki prozodyczne – rozkład akcentów, intonacja, sposób wymawiania głosek itd. Szczególnie ważne są one w przypadku wykrzykników konceptualizowanych w domenę emocji, ponieważ nieraz to właśnie prozodia pozwala zrozumieć, czy wyrażone przez mówiącego *ach* jest wyrazem zachwytu, lęku czy bólu. Jednakże ze względu na to, że zebrany materiał pochodzi z korpusów internetowych, nie było możliwe przeprowadzenie badań uwzględniających różnorodne parametry związane z prozodią. Zdarzało się wielokrotnie, że to kontekst dostarczał informacji, w jaki sposób dane słowo zostało wypowiedziane, mógł na

⁶ Na możliwość dostrzegania zarówno monosemii jak i polisemii w strukturze semantycznej danego leksemu zwracał uwagę John R. Taylor (2007, s. 557–560).

to też wskazywać znak interpunkcyjny – wykrzyknik, wielokropek czy znak zapytania:

„Ach!”, wydechl významně Poirot.

„Ach!”, vykřikl jsem.

„chci říct... zdá se... ach...

Aha! Tu to máme!

Aha...”, řekl Eddie nahlas a trochu se uklidnil.

„Co vám ty kouřové signály řekly, hm?

Hm! Ještě něco, Irwine?”

Prásk! Tlesk! Připadal jsem si jako škubaný rozpažený horký kaštan.

Plesk... plesk... plesk...” tleskal Vilaça do dlaní.

3.2. Matryce domen wykrzykników

Analiza materiału pokazała, że z jednej strony obejmuje on leksemmy o stosunkowo prostych matrycach, w których łatwo było wskazać domeny centralne, a także peryferyjne. Do tej grupy możemy zaliczyć przykładowo wykrzykniki konceptualizowane w domenie uczuć (radości: *ju/jú⁷ juch/juchej/juchú, hurá, hoj, bravo*; smutku i bólu: *ouha, běda, ouvej, jauvajs, au, ss(s)*; wstrętu: *fuj, fi, pfi*; zaskoczenia: *je/jé, jejda/jej(e)/jejej(e), vida, ejhle, hle, jémine*; domenie dźwięku: *tik tak, cr(r), dr(r), brnk, cililink, pif(paf), hepčik, hepči, kuck, ble, mňau, haf, mek, méé, chrocht, kvik, kokodák, kykyryký/kikirikí, káč, kva/kvá, kuňk, krá, kuku, cukru, típ, pípi, klik, cvak, ratata*; domenie ruchu: *chlamst, chramst, frrr, frnk, chňap, hopla, hop, pfuj, pchá, srk, mlask, mňam, hopla, hop*; a także skryptów i innych domen abstrakcyjnych: *basta, pst, pa, nazdar*).

Wykrzykników takich jednak nie było dużo – znaczna część leksemów wykrzyknikowych posiada mniej lub bardziej skomplikowane matryce i analiza ich struktury semantycznej sprawia różnorodne problemy. Związane są one przede wszystkim ze wskazaniem domen, w ramach których konceptualizowane są wykrzykniki i ustaleniem ich

⁷ Przytoczone przykłady nie stanowią kompletnego zbioru i mają charakter ilustracyjny – szczegółowe analizy zawarte są w pracy.

hierarchii. W wielu przypadkach, zwłaszcza wśród wykrzykników konceptualizowanych w domenie uczuć, bardzo trudno było wskazać domenę centralną. Okazało się, że w zależności od intonacji i kontekstu wykrzykniki te mogą być konceptualizowane w różnorodnych domenach i wyrażać całą paletę różnorodnych uczuć zarówno o pozytywnym jak i negatywnym charakterze. W celu wskazania domeny centralnej i zbudowania hierarchii domen w ich przypadku można pomocniczo posłużyć się frekwencją wykrzykników konceptualizowanych w określonej domenie. Częstość użycia określa prawdopodobieństwo z jakim dana domena może stać się mentalnie dostępna dla danego wykrzyknika – za domenę centralną można uznać tę, w obrębie której najczęściej dokonywana jest konceptualizacja (por. Langacker 2011, s. 76).

Wykrzykniki, które nie posiadają wyrazistej domeny centralnej i konceptualizowane są w wielu różnych domenach tworzą trzy zbiory: wykrzykniki typu: *och/oh, ach/ah* i dwie grupy wykrzykników o charakterze „quasi-religijnym”. W języku czeskim grupa wykrzykników tematycznie związanych z religią jest wyjątkowo duża i cechuje ją bardzo duży stopień wariantywności leksemów. Pierwszą grupę tworzą, najogólniej mówiąc, wyrażenia o charakterze religijnym będące pierwotnie zwrotami do istot boskich jak m. in. *prokristapána, ježiškriste, panebože, ježišmarjá, proboha* (z licznymi wariantami), drugą tworzą leksemmy związane z religią, lecz nie będące zwrotami do istot boskich, jak *sakra, kruci* i ich różnorodne warianty (*setsakra, safra, krucinál, krucinálfagot, kruciš* itd.), a także bardzo podobne do nich pod względem znaczeniowym zapożyczone z niemieckiego *himl* i grupa wykrzykników, które są derywatami niemieckich zwrotów do boga: *himlhergot, hergot, herdek, hernajs*.

Wykrzykniki należące do tych trzech grup z jednej strony są bardzo podobne, ponieważ mają skomplikowane matryce – mogą wyrażać różnego rodzaju uczucia od gniewu i złości przez zdumienie, zaskoczenie aż do radości, smutku i strachu i być konceptualizowane w domenach tych uczuć, inna jest jednak hierarchia domen w ich matrycach. Analiza materiału pokazała, że wykrzykniki typu *ach, och* z wa-

riantami najczęściej konceptualizowane były w domenie uczuć z rodziny smutku i bólu, wykrzykniki pochodzące od zwrotów do istot boskich (*ježišmarjá*) najczęściej konceptualizowane były w domenie uczuć z rodziny strachu, natomiast grupa wykrzykników nawiązujących przez swą etymologię do religii, lecz nie pochodzących od zwrotów do boga (*kruci, sakra, himl*) najczęściej konceptualizowana była w domenie złości i gniewu. Wszystkie te wykrzykniki mogły być także konceptualizowane jednocześnie w domenach innych uczuć (np. zaskoczenia, radości), jednak stanowiły one domeny towarzyszące lub peryferyjne.

Kolejną trudność w trakcie analizy wykrzykników sprawiał fakt, że wykrzykniki mogą być konceptualizowane w kilku domenach jednocześnie – ich domeny zachodziły na siebie, pokrywały się i towarzyszyły sobie. Można wyróżnić grupę wykrzykników, dla których bardzo trudno jest wskazać jedną domenę centralną – zdarza się, że są one dwie. Bardzo często połączone są domeny dźwięku i ruchu. Domeny te mogą wchodzić w różnego rodzaju relacje – ruch może towarzyszyć określonemu dźwiękom, może być ich źródłem, z kolei określone dźwięki mogą prowokować ruch, zachęcać do niego itd. Wśród wykrzykników konceptualizowanych w jednocześnie w domenie ruchu i dźwięku wyróżnić można np.: *šmik, pích, říz, žbluňk, kap, žuch, skříp, krup, křáp, cvrnk, cink, řach, mrsk, klap, buch, bach, tlesk, klep, třesk, třísk*. Bardzo często domenami centralnymi są jednocześnie domena ruchu i domena woli np.: *tumáte, tumáš, na, marš, alou, hybaj, trada*. Wykrzykniki te towarzyszą określonemu ruchowi lub go kaulują – są zachętą do wykonania ruchu lub działania – szybkiego odejścia, oddalenia się w jakiejś miejsce.

Bardzo często użyciu wykrzykników towarzyszą inne domeny, które nie są domenami centralnymi, ale raczej czymś na kształt domen towarzyszących. Domeny te stanowią część matryc – istnieją i mogą zostać aktywowane, ale nie zawsze się to dzieje. Domeną o takim charakterze jest na przykład domena emocji⁸. Liczne przykłady możemy

⁸ Może to być także domena dźwięku, ruchu czy woli.

znaleźć wśród wykrzykników konceptualizowanych w domenach poszczególnych emocji, którym w określonych kontekstach mogą towarzyszyć także domeny innych uczuć. Na przykład użyciu wykrzyknika *ejhle*, konceptualizowanego w domenie uczuć zaskoczenia, może towarzyszyć radość, złość lub strach. W domenie emocji mogą być także konceptualizowane wykrzykniki, dla których domeny centralne stanowią dźwięk i ruch. Spowodowane jest to faktem, że określone ruchy i dźwięki łączą się często z określonymi emocjami – są ich wyrazem, przykładowo spluwanie i wstręt (*pfuj, tfuj*), westchnięcie i ulga (*uff*), śmiech, taniec, podskoki i radość (*chacha, hej, hopsa, tralala*), itd. Emocje mogą być także domeną towarzyszącą niektórym wykrzykników konceptualizowanych w domenie woli i innych domenach abstrakcyjnych (złość, irytacja związana z ostrzeżeniem, uciszaniem kogoś (*pst, hej, halo*), radość towarzysząca powitaniom (*nazdar*), smutek towarzyszący pożegnaniom (*pa, sbohem*)).

Warto zwrócić uwagę na to, że użyciu wykrzykników bardzo często towarzyszą procesy o charakterze gramatycznym, które w zasadniczy sposób wpływają na ich znaczenie. Zjawiska, o których mowa, zachodzą na wszystkich piętrach systemu językowego (od fonologii i morfologii aż do operacji o charakterze składniowym) i stosowane są w celu modyfikacji znaczenia. Należą do nich przykładowo:

- g e m i n a c j a: *crrr, bzzz, frrr, auu, pšššš, uff, pssst*;
- r e d u p l i k a c j a: *čičiči, hahaha, hopsasa, cililink, tralala, pif, paf, puf, bim, bam*;
- m o ż l i w o ś ć p r z y ł ą c z a n i a k o ń c ó w e k f l e k s y j n y c h: *tumáš, tumáte; hečte, ahojte, hybajte, nate*;
- l i c z n e i z r ó ż n i c o w a n e p r o c e s y d e r y w a c y j n e, j a k s u f i k s a c j a: *bums, klepy, klepity, klapy, cinky, zdarec, nazdárek, čaues, krucinál, kruciš, jémináčku, jéminánku*; d e r y w a c j a a l t e r n a c y j n a: *hije – vije*; d e r y w a c j a u j e m n a: *kukuč – kuk, krucifix – kruci*; p e r i n t e g r a c j a: *pip, kvak*; c z y k o m p o z y c j a: *fixhimlalelujá, krucisakrapes*;
- w y s t ę p o w a n i e s z e r e g ó w w y k r z y k n i k o w y c h: *Ach sakra, himl, hergot! klel jsem*.

„Krucí, hergot krucinál,“ zaklela Julka nahlas.
Sakra , sakra a ještě jednou sakra kruci fix! zasténala Araminta,
„Buch, bum, bác a křup,“ i úd či obratel může na zasněžené
silnici povolit.
„Hop“, skok, bum, kluci byli nahoře.

Analiza materiału pokazała także, że wbrew powszechnie panującym przekonaniom niektóre wykrzykniki mogą wchodzić w związki składniowe i rekcja przysługuje im w znacznie większym zakresie niż się na ogół przypuszcza:

Hybaj dolů!
a trada k moři.
a šup do křesla.
hopla na krabici;
Vrabec frr na střechnu.
a hup s ženskou do postele.
šup s tím do skříně.
jsem zvedl kopačku, bim ho mezi nohy a on se složil jak pytel brambor.
Marš do kuchyně!
A marš spát!
Nazdar Petř , „přivítal mě Kemp,“

4. Zakończenie

Podsumowując wyniki przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że zbiór czeskich wykrzykników stanowi bardzo heterogeniczną grupę – także pod względem znaczeniowym. Analiza materiału pokazała, że z jednej strony obejmuje on formy o stosunkowo prostych matrycach, w których łatwo było wskazać domeny centralne, a także periferyjne. Znaczna część leksemów wykrzyknikowych posiada jednak mniej lub bardziej skomplikowane matryce i analiza ich struktury semantycznej sprawiała różnorodne problemy. Związane były one przede wszystkim ze wskazaniem domen, w ramach których konceptualizowane są wykrzykniki i ustaleniem ich hierarchii. Podzieliłam wyodrębnione przez korpus i słownik leksemy pod względem domen

centralnych, w ramach których są konceptualizowane i opisałam ich znaczenie. Przytaczając różnorodne przykłady, starałam się potwierdzić charakterystykę semantyczną, którą zaproponowałam i wskazać najbardziej typowe użycia danych wykrzykników.

Wybór internetowych korpusów językowych jako podstawy materiałowej okazał się trafny. Pozwolił na obserwację poszczególnych leksemów w oryginalnych tekstach i kontekstach. W większości przypadków na podstawie dużej liczby przykładów można było zbadać, jak może się zmieniać znaczenie danego wykrzyknika i w jaki sposób w poszczególnych kontekstach aktywowane są odmienne domeny. Korpus umożliwił także weryfikację często spotykanych w literaturze językoznawczej poglądów na temat wykrzykników – zbadania procesów gramatycznych, którym ulegają, a także różnorodnych przekształceń o charakterze czysto semantycznym (inferencje kontekstowe, metafora, metonimia itp.).

Na zakończenie warto uświadomić sobie, jakie obszary pozostały poza przedstawionym obszarem badań i w jaki sposób można byłoby go uzupełnić. Czeskie wykrzykniki czekają dopiero na kompletną i wszechstronną analizę uwzględniającą ich kształt fonetyczno-prozodyczny, morfologię, składnię, pragmatykę, frekwencję i właściwości stylowe. W artykule opisałam zjawiska związane z ich znaczeniem. Stan badań nad semantyką wykrzykników posunąłby się znacznie dalej, gdyby można było zbadać także prozodię towarzyszącą ich użyciu. Niewątpliwie wywiera ona ogromny wpływ na znaczenie wykrzyknika w danym kontekście i je modyfikuje. Być może to właśnie analiza prozodii pozwoliłaby na dokładniejsze sprecyzowanie znaczenia różnorodnych wykrzykników przykładowo służących do wyrażania uczuć.

Literatura

Colman A. M., 2009, *Słownik psychologii*, Warszawa.
Český národní korpus SYN2000, Praha 2000. On-line: <http://www.korpus.cz>.
Český národní korpus SYN2005, Praha 2005. On-line: <http://www.korpus.cz>.
Český národní korpus ORAL2008, Praha 2008. On-line: <http://www.korpus.cz>.
Český národní korpus SYN2010, Praha 2010. On-line: <http://www.korpus.cz>.

- Daković S., 2006, *Interiekcje w języku polskim, serbskim, chorwackim i rosyjskim. Opis i konfrontacja*, Wrocław.
- Evans V., 2009, *Leksykon językoznawstwa kognitywnego*, Kraków.
- Filipец J., 2007, *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Praha.
- Grochowski M., 1992, *Status semantyczny wykrzykników właściwych*, „Prace Filologiczne” t. 37.
- Karlík P., Nekula M., Pleskalová J., 2002, *Encyklopedický slovník češtiny*, Praha.
- Korzyk K., 1992, *Semantyka kognitywna – problemy i metody (Kilka uwag natury filozoficznej)*, [w:] *Język a Kultura*, t. 8, *Podstawy metodologiczne semantyki współczesnej*, Wrocław.
- Langacker R., 2011, *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*, Kraków.
- Przybylska R., 2002, *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej*, Kraków.
- Orwińska-Ruziczka E., 1992, *Funkcje językowe interiekcji w świetle materiału słowackiego i polskiego*, Kraków.
- Petr J. (red.), 1986, *Mluvnice češtiny. Fonetika, fonologie, morfologie a morfemika, tvoření slov*, Praha.
- Siatkowska E., 1985, *Z morfologii tzw. wyrazów amorficznych w języku polskim, czeskim i słowackim*, „*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*” 23.
- Taylor J. R., 2007, *Gramatyka kognitywna*, Kraków.
- Wierzbicka A., 1992, *The semantics of interjection*, „*Journal of Pragmatics*”, nr 18.